

ramicama, lagano i spasonosno početi da naliva sokom svoje tople i utešne pjano-
sti kosti i krvne žile, pihtijastu kašu upa-
ničenog mozga. San je, međutim, mali i
smrznut, ostao sapet u mojoj drobi, i
sâm, valjda, uplašen beznađnom napušte-
nošću i osamljenošću moga tela. Moj očaj
je, nesuzdržano, bez stida, u jecajima, raz-
mazivao nosne sline, bale iz usta i so-
suza po obrazima i rukama, po grudima,
što su se, gušeći se, zadržano dizale i
spuštale...

I, kada je izgledalo da nema nikakve
nade da ću se izbaviti, najednom se poja-
vio ushićujući izlaz: **u mreti!!!** Odlu-
čih, u trenu, obradovan, da umrem brzo
i tiho, ispotaja, pre no što me neko spre-
či, — i da se, tako, izbavim od straha, a
ujedno i da kaznim one koji su mi naneli
nepravdu, za koju u mene nije bilo op-
ravdanja i oprostaja.

Kako mi je bilo lako, toplo, srećno
i do suza ganutljivo to umiranje!... Tre-
balo je samo sklopiti oči, čvrsto, grčevito
— činilo se: za navek! — i sav se usred-
srediti samo na umiranje... Napeti sve
snage da bi se umrlo, primorati i mozak,
i krv, i kožu, i kosu, i nokte da istu sa-
mo jedno: da se ugase!

I, odista, smrt je iza sklopljenih ka-
paka, kao da je sva bila sabrana u očima,
nailazila brzo, kao bujica, i bila je laho-
rasta i prozračna kao vazduh na visokim,
pitomim planinskim zaravnima i, u prvim
svojim valovima, zadržala se rumeno kao
letnje jutro, potom je postojala jarko-
crvena kao sunčev zapad šiban vetrom,
zatim se prelivala u zeleno, plavo, mod-
ro... (Oh, toliko opsenjujuće boje, kojih
život nema!)

Nakon kratkog vremena, čitavo moje
telo bilo je mrtvo. Ja sam posmatrao se-
be mrtvog s uzbuđenom znatiželjom i s
neskrivenim divljenjem: bio sam tih, sna-
žan i lep kao veliki junaci mutnih, nesa-
gledivih obrisa iz onih začaranih priča ko-
je su se, neobjašnjivo, dešavale u nedose-
žnoj nigdini... Bio sam tajnovit kao sa-
me te priče, kojima nisam znao pravi raz-
log i pun smisao, ali sam, ogoljen i sâm
pred njima, osećao kako iz njih, kao sa
okeanske pučine, duva strašan i **uzbuđu-
jući** uragan, od kojeg moje srce, kao mo-
kra, vruća trešnja, podrhtava na peteljci
i, istovremeno, užasno strepi i strasno žu-
di da se otkine i kane u to pomahnitalo
krilo vazduha što će ga odneti neznano
kud, bez traga i povratka!...

Ispod moga umrlog kapka suze su,
mlake, bezglasno i neosetno tekle, same
od sebe. Nije mi bilo žao što sam umro!
Samo, obuzimala me je bolećiva saćut
prema Kruški Zutki, Trnovači, Murganu,
prema Taksinu... Njih, na žalost, nisam
poveo u svoju smrt. Da, ja ću ih pamtiti,
pamtiti zauvek, u večnosti moje smrti ni-
šta ih više ne može zameniti niti izbrisati,
— ali kako će oni disati u svetu u kojem
ja nisam? Hoće li, bez mene, sušiti se,
ginuti? Kada bih, u vekovima koji nailaze,

mogao s vremena na vreme da otvorim oko
— kako bi se oni zgrejali u mom pogle-
du! Kada bih mogao, nakon stoleća, da im
šapnem: ja vas se sećam... Ali, to nije
moguće. Smrt se, sva, i sastoji samo od te
nemogućnosti. Zato, kada me, u otvore-
nom kovčegu, budu izneli na Avliju, neka
me prisno onjuši Taksin, neka me pažlji-
vo pogleda lišće: na čelu i obrazima mo-
jim biće utisnuti, biće vidljivi njihovi li-
kovi. Ali, neću moći da im mahnem, ne-
ću moći!

Iz divljenja i tronutosti nad sobom
mrtvim prenuli su me bližnji: iznenađen,
primetio sam ih nad svojim pokojničkim
uzglavljem. Nagnuti nad moje telo, ubrzo
su iz prvotne obeznanjenosti pali u histe-
rično uzajamno optuživanje zbog moje
smrti. Ja sam u tome, kriomice, da oni
ne bi primetili, besramno i žestoko uži-
vao. Usled razdraganosti, dolazilo mi je
da ustanem, skočim sa postelje, počnem
da trčim po pokojničkoj sobi, da se sme-
jem, pevam, vičem, vičem!... No, njihove
uzajamne optužbe su ubrzo zamukle, ugu-
šene navalom bola, raskvašene suzama,
Njihov plač bio je nesuzdrživ, gušio ih je,
ridali su... Bilo mi ih je žao, veoma, veoma!
... nikako se ne da izreći onaj bol
suvog i nemog plača koji me je pekao u
grudima, niti ima reči za onu preveliku
čežnju da svoj grčav jad pomešam, sto-
pim sa njihovim suzama. Jedva sam se
susprezao da ne dignem ruku iz smrti i
ne počnem da im brišem suze, da ih te-
šim, gladim po umacuranim obrazima i
milujem njihova u groznici žalosti uzdrh-
tala ramena. I već sam bio, u jednom tren-
nutku, krenuo rukom, punom blagosti, ka
njihovim licima, ali se trgoh, setih se
svoje smrti: ipak, oni su je izazvali, oni!
Odista sam ih žalio, ali svoju smrt, —
nju im nikako nisam mogao da oprostim!

Samim tim što ću jednog dana nemi-
novno umreti, ja sam u ovom trenutku
već mrtav. Nemam za šta da budem za-
hvalan. Doba koje mi preostaje do smrti
ništavno je prema onom beskonačno du-
gom vremenu što je prethodilo mom ro-
đenju i prema onom vremenskom bes-
kraju što sledi iza moje smrti. O, da se
vreme pre moga rođenja moglo nepresta-
no produžavati iz dana u dan, ponovo i
ponovo odlazeći moje postanje! Da me,
čak, vreme nikada nije izlučilo u dan, a
pri tom da je čvrsto obećavalo moj na-
stanak, — nikada ne ispunjavajući to obe-
ćanje! Jer, ako bi mi bilo samo pisano
da ću jednom, bilo kada, biti, to bi zna-
čilo da, iako ne prisutan, već jesam, za-
ista jesam. Više bih postojao tako, nero-
đen, j o š nerođen, nego ovako, živ, dakle
osuđen na smrt koja se ne može opozvati.
A ako me moja smrt osuđuje da više ne
budem, da li sam, onda, uopšte ikada bio?

milan Đurčinov

PESMA I VREME

Pre izvesnog vremena dnevna štampa
donela je vest da su, u pustinjskim prede-
lima Nigerije, nekoliko stotina kilometara
jugozapadno od grada Agadesa, dva evrop-
ska naučnika otkrila tragove užasne trage-
dije koja se odigrala pre više od sto miliona
godina. Idući pustinjskim predelom, koji po
smejanju pešćanih i stenovitih površina,
podseća na mesečev pejzaž, na užeženom pe-
sku Sahare pronašli su džinovsko groblje
izumrlih dinosaurusu, igvodonata, peterodak-
tila. Njihovi okamenjeni skeleti bili su
„sive, tamnosive i svetlosive boje, sta-
pajući se sa okolnim pustinjskim ste-
nama”. Nalaz smelih istraživača bio je
od ogromne važnosti za nauku: šta se de-
silo sa životom na zemlji u tim davnim
epohama na koji način je iščezla ova gigan-
tska životinjska vrsta? Da li usled eksplo-
zije neke zvezde ili zbog međusobnog istreb-
ljivanja, da li usled naglo izmenjenih kli-
matskih uslova ili zbog toga što su ti og-
romni reptili, kao što to neki tvrde — na-
merno i sami potražili svoju smrt, vršeći
masovno samoubistvo?

Primer je iz nauke, paleontologije, no — zar posle slične asocijacije ne sledi i razmišljanje o sudbini pesme kroz vreme, ili, tačnije rečeno, kroz vremena, daleka, prapocetna i nedogledna? Zar kroz vremenske dijagonale što nas dele od prvog poetskog zvuka, kroz različita prostranstva i meridijane disparatnih jezičkih artikulacija ne fluorescira postojano ista istraživačka strast čoveka, želja da postavi bezbroj pitanja pesmi, kroz svoje uvek novo i promenjeno vreme, nastojeći da shvati i razotkrije svet oko sebe, da osvetli svoje prisustvo u njemu?

Besumnije, nešto slično se zbiva i sa pesmom neumorno zasipanom talasima vremena. S tom razlikom što se promene sa njom zbivaju kroz neuporedivo manje vremenske kadence, nemajući dovoljno vremena da njeni odsjaji dostignu pepeljavu gamu »svog, tamnosivog i svetlosivog«, taj jedinstveni grozni podatak masovnog pomora ogromnih gmizavaca u praznoj pustinji. I još sa tom bitnom razlikom što pesma, za razliku od skamenjenih skeleta koji će, pošto su otkriveni, biti transportovani u odgovarajuće muzeje, gde će biti klasifikovani dok se ne dođe do odgovarajućih zaključaka, istinska, autentična pesma će u trenutku otkrivanja progovoriti ne toliko o svome poreklu i okolnostima koje su je nekada primudile da katastrofalno zgasne, koliko će sva i odjednom, bez ikakvih naučnih priprema, da aktivira do maksimalne tenzije, da stavi u neuporedivo osećanje naša čula, da nas ozrači svežinom i radošću, bogatstvom i zadovoljstvom, jednim osećanjem neposredne pristojnosti, koje, uvodeći nas u jedno određeno vreme, istodobno ukida njegovu vaskeljensku rastojanja, vreme, kao kontinuum, kao trajanje sastavljeno iz sukcesivnih perioda, pri tom kao da gubi svako značenje. Frenetičnost takvog »razotkrivanja«, »raskopavanja«, njemu kao da ništa ne duguje; vreme u njoj kao da je iščezlo, kao da se skrilo u nevidljivo pukotine. Ostala je misterija pesme, njena ozračenost, dejstvo, koje je nadživelo, prekoračilo vremenske sekvence i oznake. Ta čudesna otvorenost autentičnosti pesme, njena neiscrpna moć da se menja i da neoštećena i nepovrediva prolazi kroz vremenske stupnjeve, da transformiše i umnožava svoja značenja i svoje smislove, besumnije je jedno od najbitnijih svojstava njene nedosegljive i skrivene suštine. Ona je goni da se odnosi »neblagodarno« ne samo prema vremenu koje je omogućilo, već i da produži svoju neuhvatljivu igru promena čak i u rukama jednog istog čitaoca, jedne iste epohe, nelinearnog vremena ljudskog veka. Na ovu čudnu igru misli Borhes, kada kaže: »Uvek, pri ponovnom čitanju neke knjige, sa njom se nešto događa. Ona se menja, modificira, sa njom se doživljava nešto novo.« Borhesu dugujemo još jednu lepu metaforu u odnosu na ovu temu: »Književnost — veli on — ja uvek zamišljam kao neprohodnu šumu, ali šumu koja živi i *dalje raste* i koja nas time mami u svoje lavirinte. Ona je jedan živ lavirint.«

Ne, amplitude vremena ne ugrožavaju pesmu, u njegovim procepima autentična pesma ne samo što ne umire, već, naprotiv, kao da njena značenja postaju reljefnija i izrazitija. No, tu dospevamo do tačke gde se tema o *pesmi i vremenu* deli na dve odvojene podteme istoga problema:

A. Vreme u poeziji

i

B. Poezija u vremenu.

A.

Nije potrebno posebno dokazivati da vremenska trodimenzionalnost *prošlost* — *sadašnjost* — *budućnost* jeste samo uslovna kada je u pitanju način na koji se ona manifestuje u poeziji. Nekadašnja podela Emila Stajgera, prema kojoj lirici pripada — sadašnjost, epici — prošlost, a drami — budućnost, ni izdaleka ne izgleda pogodna da izrazi nove odnose. Istraživači moderne

poezije izričito tvrde da empirijsko vreme nema nikakvo bitnije značenje za laboratoriju savremenog pesnika. On se, ugovnom, kreće u relacijama jednog svog unutrašnjeg vremena, gde granice između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti nisu strogo određene. Ova pojava, vele oni, nije najnovijeg datuma. Već je kod Rusoa jasno vidljiv proces prelaska »mehaničkog vremena« u »unutražnje vreme« pesnika. Otkrića do kojih je u ovom pogledu došao Prust postala su više nego relevantna za dalju sudbinu kategorije »vremena« u sveukupnoj modernoj literaturi. Intencija relativiziranja kategorije vremena kao kontinuumu navela je, dotle podeljene estetičare-komparatiste, da klasičnu podelu umetnosti na *prostorne* i *vremenske* počnu da smatraju za anahronizam, uveravajući nas da su vreme i prostor uzajamno zamenljive, a u posebnim slučajevima, čak i analogne kategorije. Oni sve upornije postavljaju pitanje: da li je za umetnost uopšte bitno odvija li se ona u prostoru ili u vremenu, tj. da li uopšte od toga zavisi njen umetnički supstrat? Odgovarajući negativno, oni imaju u vidu, pre svega, literaturu, koja, za razliku od likovne umetnosti, arhitekture i muzike, nije ni samo prostorna ni samo vremenska umetnost.

U poetskim tekstovima novijeg datuma ova pojava se manifestuje na način zanimljiv do kurioziteta i paradoksa. Na stihovima Malarmea, Eliota i Lorke, Hugo Fridrih pokazuje da kontinuitet vremena u njima već ne postoji i da se primećuje jedan nov odnos koji bi mogao da se označi kao »lirska perspektiva nepokretnog vremena«. Tražeći dokaze za svoju tezu u poeziji Sen-Džon Persa, isti autor primećuje: »Vremu u ovim stihovima poprima funkciju abnormalnosti (...) u najviše slučajeva stupnjevanje vremena se posve ukida, ukida se dapače i vrijeme samo«. Slični primeri mogu da se nađu svuda, pa i u modernoj makedonskoj poeziji. Izrazit primer je zbirka stihova Radovana Pavlovskog, *Korablja*, koja nam, sva rastreperena, govori i otkriva pošasavele, nenormalne odnose vremena u sebi. Prošlost, sadašnjost i budućnost prelaze u njoj jedna u drugu, mešaju se i niveliraju granice među njima. Pesma podseća na hitac upućen ka vanvremenskoj realnosti. Hitnuta ka njoj, sa ukupnim instrumentarijem svojih blistavih metafora i slika, ona prestaje da se oseća kao neka mehanička tvorevina, ili struktura, izjednačujući se sa samom egzistencijom, onako kao što se tren izjednačuje sa trajnošću, duh sa svojom moći za vanvremenskim preovapločivanjem...

B.

U kontekstu teme *Poezija u vremenu* atribut vremena zadržava svoju tradicionalnu oznaku »trajanja kroz kontinuum«. Vremenska tranzitivnost pesme fakat je koji je davno bio uočen, ali sama priroda tog nje-nog »prelivanja« i trajanja od jednog istorijskog perioda do drugog, nikada nije bila dovoljno racionalno i teorijski objašnjena. Uostalom, to konstatuje i Marks u svojoj čuvenoj replici o antičkoj umetnosti. Ono što se na prvi pogled nudi kao objašnjenje jeste uveravanje da je ta čudesna moć pesme neposredno povezana sa pitanjem o nje-njoj estetičkoj i umetničkoj vrednosti. Pesma je trajna, ona poseduje tranzitivnu moć kroz ono što je njena imanentna tvoračka vrednost. Preko nje ona postaje jedna nova rezistentna stvarnost, živi izazov efemernog vremena. No, ono što prividno izgleda logično i prirodno izaziva i najkrupnije nesporazume i zabune. Retko je koji drugi od pojmovna koji se odnose na suštinu pesme bio, i još uvek jeste u tolikoj meri, korišćen i zloupotrebljavan kao pojam »večno« i »univerzalno«. Tek je moderno vreme uči-

nilo kraj bezbrojnim metafizičkim manipulacijama ovoga vida. Tek od nedavno sazreva svest da se i ovde u suštini nalazimo na terenu na kome vladaju čudne suprotnosti i paradoksi. »Između vrednosti i trajnosti jedne poezije« — veli nam Ričards — »nema uvek podudaranja«. »Samim tim što jedno delo odražava svoje vreme« — produžava ovaj mislilac — »što ga rezimira i što je njime ispunjeno, mi mu ne možemo pripisati nisku vrednost, pa ipak ovakva zasićenost više nego bilo šta drugo ograničava trajnost njegovog dopadanja«. No, semantička analiza, kojom se Ričards prevashodno služi u dokazivanju svoje teze, očigledno nije jedinstven parametar preko koga tranzitivna moć pesme može adekvatno da bude objašnjena. Ova moć, pored unutrašnje strukture pesme kao celine i auditorijuma, sastavljenog od subjekata-pojedinaca, pretpostavlja i uslove za socijalnu penetraciju pesme. Ovo pitanje dosta zanimljivo tretira Sartr u svojoj raspravi *Šta je književnost*. U njoj Sartr strogo diferencira »apstraktnu univerzalnost« od »konkretne univerzalnosti« literature. Odbacujući prvu, on se zalaže za drugu, podrazumevajući pod njom jednu, za pisca, dobijenu bitku sa vremenom ali ne samo sa vremenom-odstojanjem, već sa vremenom-savremenošću, tj. kao borbu za osvajanjem ogromnog mnoštva čitačaca u okviru jednog istog vremena, u okviru jednog istog piščevog života, ali, pre svega — u okviru jednog razotudjenog, besklasnog društva.

Globalno uzev, barem do sada, dva anti-nomična gledišta slede razmišljanja o temi »poezija u vremenu«. Jedno je robovalo istorijskom determinizmu, drugo — estetičkom apsolutizmu. Prema prvom, postoji stroga *kauzalnost* između pesme i vremena koje je odnegovalo, u kome je ona nastala. Prema drugom, pesma je autohtona tvorevina, umetnički predmet čiji su značenje i suština vanistorijski, vanvremenski i apsolutni. To je doprinelo da se pribegne jednom lažnom kompromisu: tema, motiv i ono što se u anahroničnim teorijama književnosti krsti »sadržina« povezuju se i objašnjavaju u vezi sa epohom-vremenom, dok jezik, izraz, forma i ceo instrumentarij poetske ekspresije ostaje u vanvremenskoj sferi estetskog. No, iskustvo modernog vremena oborilo je ovu lažnu podelu kompetencija. Dijalektički misaoni pristup u ispitivanju komponente vremena u odnosu na poeziju razbio je i strogo istorijsku zabludu, koja je u vremenu gledala jednu permanentnu dojlju pesme, čak i onda kada je ova čvrsto stala na svoje noge, ali i rigorozni estetizam, koji je nastojao da prekine sve komunikacije pesme sa njenim izvornim poreklom, posmatrajući je isključivo u njenom nadstvarnom i vanvremenskom orbitalnom krugu. Ovaj pristup postavlja sebi za zadatak da istraži prirodu relativne neuslovljenosti pesme vremenom, otkrivajući nova značenja i nove vrednosti pesme kao stvaralačkog rezultata, ne samo u odnosu na vreme kao kolevku i prošlost, već i kao vreme-sadašnjost, vreme-budućnost. Drugim rečima — pesma se rađa u vremenu, no ona ne samo da trpi od njega već i aktivno utiče na njega i njegove promene. Kao proširena čovekova sloboda, kao postojano stremljenje ka njegovoj utopijskoj budućnosti...

Preveo sa makedonskog
ZORAN STOJANOVIC